

Fejérdy Gergely

Habsburg Ottó Közép-Európával kapcsolatos gondolatai

Amikor Habsburg Ottó született 1912 novemberében, még állt az Osztrák-Magyar Monarchia. Ferenc József császár és király egy jól körülhatárolt államon uralkodott, amely magába foglalta az 1908-ban annektált Boszniában található Szarajevót éppen úgy, mint az észak-keleti határvidéken található, 1772-ben Ausztriához csatolt dél-lengyel, ma ukrán, Lviv (Lemberg) városát vagy nyugaton Triesztet, Bregenzet és Prágát. A svájci gyökerű Habsburg-család befolyása a Duna-medencei régióban egészen a 13. századig nyúlik vissza.¹ Ekkor került Bécs is a dinasztia birtokába. A Habsburgok irányítása alatt lévő terület méretei és földrajzi keretei ugyan változtak, de közel 800 éven át a ma Közép-Európaként emlegetett térség mindvégig jelentős szerepet játszott hatalmi törekvéseik biztosításában.

1912-ben a Habsburg uralom alatt lévő terület nagyságát tekintve 676.443 km² volt, Oroszország után a második legnagyobb méretű államként tartották számon Európában,² amelynek közel felét az ekkor még történelmi határai között létező Magyar Királyság tette ki. Az Osztrák-Magyar Monarchia

területi, etnikai, kulturális adottságait jöllehet sokféleség jellemezte, mégis ez a sokszínű állam egyfajta egységet alkotott.

Habsburg Ottó négyéves gyekekként ennek a birodalomnak lett a koronahercege, vagyis trónörököse. Apja, IV. Károly 1916 novemberében vette át az Osztrák-Magyar Monarchia irányítását, de 1918 októberére elvesztette effektív hatalmát. Hiába próbálta a fiatal uralkodó átalakítani az államszervezetet föderális alapon, a 19. századtól felmerülő tervekben is merítve, túl késő volt. IV. Károly 1918. október 16-án közzétett kiáltványában, az ún. *Völkermanifest* a gyorsan változó nemzetközi és katonai helyzetben ugyan érdemben már nem befolyásolhatta az események menetét, de jelentős reformot irányzott elő. Az uralkodó ugyanis Ausztriát szövetségi állammá kívánta átformálni, ahol minden nemzetiség az általa lakott területen kialakíthatja az államiság kereteit. A terv minden etnikai csoportot nemzeti tanácsok felállítására buzdította. Az más kérdés, hogy a birodalom népeinek jelentős része ekkor már egyértelműen a nemzeti önrendelkezés teljessége alapján,

az önálló állam megteremtését kívánta elérni.³ IV. Károly ennek ellenére nem adta fel elképzeléseit, és úgy érvelt, hogy a bolsevizmussal szemben az egykori Osztrák-Magyar Monarchia területén egy föderális rendszer megoldás lehet. Úgy vélte, hogy a térség államainak, tekintet nélkül aktuális államformájukra, egyfajta föderációt kellene alkotniuk, méghozzá a Habsburg-dinasztia „védnöksége” alatt. A dokumentumból nem derül ki világosan, hogy IV. Károly hogyan látta megvalósíthatónak a szövetségi alakulat létrehozását különböző államformájú entitások részvételével. Az egykori uralkodó a föderáció lényegét egy, a hajdani Osztrák-Magyar Monarchia közös ügyeivel párhuzamba állítható rendszerre építette volna. Úgy látta, hogy mivel nemzeti államokról van szó, ezért várható, hogy az elnök nemzetiisége érzékeny pont a szövetségi állam működésében. Tehát ha nemzeti karakterű elnöke lenne a szövetségnek, akkor az szükségképpen problémát jelentene a többi tagállam számára. Ebből következően csakis a Habsburg-dinasztia lenne képes hidat képezni az egyes államok között, mivel az uralkodói család

¹ Martin Rady: *A Habsburgok. A világ urai*. Budapest, Helikon, 2022. 44.

² Nagy Miklós Mihály: Az Osztrák-Magyar Monarchia politikai földrajzi helyzete a Nagy Háború előestéjén. In: *Közép-Európai Közlemények*, 10, 2017/1. 143.

³ Pálvölgyi Balázs: A föderáció változatai – IV. Károly két javaslata a középeurópai rendezésre (1918–1919). In: *Laudator temporis acti. Ünnepi tanulmányok a 65 éves Horváth Attila tiszteletére*. Szerk. Barna Attila – Bathó Gábor – Deli Gergely – Peres Zsuzsanna – Pókecz Kovács Attila. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2024, 512.

nemzetek felett áll.⁴ Ezek a gondolatok jelentős hatást gyakoroltak IV. Károly legidősebb fiára is, aki élete során Közép-Európával kapcsolatos elemzéseibe rendszeresen beleszötte ezt a koncepciót, mint lehetséges megoldást a régió kihívásaira. Habsburg Ottó számára apja elképzelései, amelyeket többek között Svájcban, majd Madeira szigetén néhány együtt töltött hét alatt osztott meg vele, meghatározóak voltak egész életében. Erről későbbi interjúiban is beszélt.⁵

A TRÓNÖRÖKÖS KÖZÉP-EURÓPÁVAL KAPCSOLATOS GONDOLATAINAK FORMÁLÓDÁSA A KÉT HÁBORÚ KÖZÖTT

Habsburg Ottó kilencéves volt, amikor édesapja elhunyt. A család száműzetésben élt, Spanyolországban, majd Belgiumban. A koronaherceget édesanyja, Zita király- és császárné jövődöbéli uralkodóként nevelte, és egyben megpróbálta átadni a trónörökösnek a férje által megvalósítani kívánt elképzeléseket is. A légkör, amelyben Habsburg Ottó nevelkedett, alig vett tudomást arról, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlott. Ritka alkalom volt, amikor ez nyíltan elismerésre került, de ez esetben is átmenetinek és természetellenesnek tekintették az első világháború után kialakult közép-európai helyzetet, annak nemzeti hatáiraival együtt. Erről tanúskodnak

többek között a korszakban a család mellett szolgálattevő udvarhölgyek, illetve nevelők által vezetett, közelmúltban előkerült naplók apró megjegyzései is.⁶

Habsburg Ottó Közép-Európára vonatkozó gondolataira jelentős hatást gyakorolt továbbá az őt oktató tanárok látásmódja is. A trónörökös képzésének ügyét, édesanyja, Zita királyné a Monarchia korábbi kultuszminisztereire, a Max Hussarek és Zichy János által vezetett bizottságra bízta.⁷ Az összeállított tanmenetben fontos helyet kapott a történelem és a földrajz oktatása, ami elsősorban az első világháború előtti Európa helyzetét tartotta szem előtt, és a párizsi békék után kialakult status quo-t kárhóztatta. 1922 telén Heinrich von Degenfeld-Schonburg gróf kapott közvetlen nevelői szerepet Habsburg Ottó mellett, aki – a dinasztia iránti elkötelezettségből, illetve személyes meggyőződésből is – elfogadhatatlannak tartotta az Osztrák-Magyar Monarchia megszüntetését, és tanítványa előtt ezt nem is titkolta. Így például, amikor 1923. január 21-én ajándékok érkeztek Csehszlovákiából, Degenfeld Csehszlovákia (*Tschechoslowakei*) helyett a család életéről vezetett naplóban azt írja, hogy „aus Österreich (Böhmen)”, továbbá egy korábban érkező csomagot is úgy ír le, mint amit „különböző családok Bohémiából” küldtek.⁸ Magyarországi bencés tanárai is jelentős hatással voltak Habsburg

Ottóra, akik a Magyar Királyság történelmi területeinek földrajzi viszonyait ismertették nemegyszer közép-európai kontextusban. Solymos Vendel különösen nagy hangsúlyt fektetett a földrajz és a történelem oktatására⁹, mint ahogy Blazovich Jákó is. Ez utóbbival kapcsolatban Habsburg Ottó később megjegyezte, hogy ő oktatta arra, hogy a népek nem lehetnek egymás ellenségei a Duna-medencében.¹⁰ A magyar bencés tanárok sajátos módon a trianoni békeszerződés után is a közép-európai népek összetartozására emlékeztették a fiatal trónörökös, miközben egy független Magyarország központi szerepét és történelmi hivatását is aláhúzták a térségben. Anélkül, hogy a trónörökös oktató tanárok felsorolásába kezdenénk, fontos említést tenni még Angyal Dávidról is, aki különösen nagy hatást gyakorolt a fiatal főhercegre, és nem csupán a magyar történelem mélyebb összefüggéseit világította meg a számára, hanem annak tágabb európai és regionális összetevőit is.

Habsburg Ottó a Duna-medence két-háború közötti politikai realitásával elsősorban az érettségit követően ismerkedett meg. Ebben az időszakban már rendszeres újságolvasó volt, és számos közéleti személyiséggel tartotta a kapcsolatot, így kifejezetten jól tájékozottnak volt tekinthető. Nagy hatást tettek rá természetesen az egyetemi tanulmányai is. 1929-től Belgiumban

⁴ Uo. 514-515.

⁵ Fejérdy Gergely: Az Osztrák-Magyar Monarchia utolsó uralkodója fia, Habsburg Ottó szemével. In: *Jó szándék és balsors. Tanulmányok Károly magyar király és osztrák császár halálának 100. évfordulójára*. Szerk. Ligeti Dávid. Budapest, Habsburg Ottó Alapítvány, 2022. 25-31.

⁶ A 2020-as években kerültek több turnusban a Habsburg Ottó Alapítvány gyűjteményébe a családi életről született korabeli naplók, amit udvarhölgyek, illetve nevelők vezettek. (Jelzetük: Habsburg Ottó Alapítvány, Habsburg Ottó Gyűjtemény, HOAL I-1-d-30.) Az 1922. december 31-i napról készült bejegyzés továbbra is Osztrák Magyar Monarchiáról beszél, holott az már négy éve nem létezett. HOAL I-1-d-30 1922. december 31.

⁷ Gordon, Brook-Shepherd: *The Last Empress: The Life & Times of Zita of Austria-Hungary 1892-1989*. London, 1991, 221.; Ramón, Pérez-Maura: *Del Imperio a La Unión Europea: La Huella de Otto de Habsburgo En El Siglo XX.*, Madrid, 1997, 113-114.

⁸ HOAL I-1-d-30 1923. január 21., 1923. január 6.

⁹ Ottó. *Az ifjú király élete*. Szerk. Csekonics Iván – Balassa Imre. Budapest, 1931. 57.

¹⁰ Csonka Emil: *Habsburg Ottó. Egy különös sors története*. München, Új Európa, 1972. 52.

élt, ahol láthatta miként működik egy nyelvileg és kulturálisan is sokszínű ország. A Leuveni Katolikus Egyetemen politikai, jog és gazdasági tanulmányokat folytatott. Személyesen tanulmányozhatta miként működik együtt a luxemburgi és belga kormány már ekkor, és milyen vámuniós tervek születtek a korszakban.¹¹ Fontos hatással volt rá többek között két vezető tanára is, Frans L. Brusselmans belga alkotmányjogász, illetve a német Max Sering professzor. Mind a ketten előszeretettel hangsúlyozták a közgazdasági megközelítést is az agrártudományi kérdésekkel kapcsolatos eszmefuttatásaikban, illetve a történelem során kialakult regionális szintű együttműködés gondolata szintén megjelent tudományos munkásságukban.

Habsburg Ottó az 1930-as évek realitásai között, a Hitler hatalomra jutását követően kialakuló német külpolitika árnyékában úgy vélte, hogy Közép-Európa nemzeti és állami széttagoaltsága kiszolgáltatottá teszi a Duna-medencét. Legfontosabb célként az *Anschluss* megakadályozását tekintette, különösen Engelbert Dollfuss kancellár meggyilkolását követően. A személyes ausztriai szerepvállalástól sem riadt vissza.¹² Ebben az időszakban szoros kapcsolatban állt francia politikai körökkel is, illetve megismerkedett Richard Coudenhove-Kalergi gróffal, aki

1923-tól, a Paneurópa Unió névre hallgató mozgalom élén az Öreg Kontinens föderalista szellemében történő egyesítését tartotta szem előtt. Habsburg Ottó 1936-ban lett tagja az osztrák gróf által indított kezdeményezésnek. Ekor még jelentős hatást nem tettek rá az európai integrációs gondolatok, csak később, amikor már az Egyesült Államokban élt száműzetésben, kezdett aktívabbá válni ebben a körben.¹³ Az egykori trónörökös – az *Anschluss* és különösen a müncheni egyezményt követően – elsősorban Ausztria jövője foglalkoztatta, de érdeklődve követte a Duna-medence népeinek sorsát is. Úgy látta, hogy Hitler hatalomra jutása és a német keleti expanzió természetes következménye egy már a 19. században elindult folyamatnak, ami a königräzi csatával kezdődött, és ami az első világháború utáni európai rendezéssel csak súlyosbodott.¹⁴ Úgy értékelte, hogy az Öreg Kontinens évszázados belső egyensúlya 1866-ban bomlott meg, amelynek egyik végső állomása az Anschluss és Közép-Európa kiszolgáltatottsága. Ebben a kontextusban, rövid távon nem voltak illúziói a náci német birodalom keleti törekvéseit illetően, de végtelen optimizmussal reménykedett abban, hogy hosszú távon még az egykori Osztrák-Magyar Monarchia területén élő nemzetek összefogásával, nyugati segítséggel létrehozható egy

szorosabb államszövetség, amely egyfajta akadályt képezhet majd az orosz és a német expanziós ambíciók előtt. Úgy vélte, hogy Ausztria függetlenségének helyreállításával lehet elkezdeni a jövőbeni Közép-Európa újjáépítését.¹⁵

DUNA-MEDENCEI KONFÖDERÁCIÓ, MINT AZ EGYKORI OSZTRÁK-MAGYAR MONARCHIA ÉLETKÉPES VÁLTOZATA

Habsburg Ottó a Közép-Európával kapcsolatos gondolatait először a második világháború alatt, amerikai emigrációjában osztotta meg a széles nyilvánossággal. Az egykori trónörökös ugyanis menekülni kényszerült, mert Hitler parancsba adta letartóztatását.¹⁶ Európában nem maradhatott, és az Egyesült Államokban telepedett le. A felnőtt Habsburg Ottó Közép-Európa fogalmán egyértelműen az egykori Osztrák-Magyar Monarchia területeit értette. Sem Németországot, sem Lengyelországot, sem pedig Romániát (Erdélyt leszámítva) nem ehhez a régióhoz sorolta. 1952. január 11-én Párizsban, a *Cercle de l'Union interalliée* klubban elmondott Európáról szóló beszédében ezt világosan elmagyarázta.¹⁷ Leginkább Duna-medencei régióként emlegette ezt a földrajzi egységet.

¹¹ 1921-től működött a Belgium és Luxemburg közötti gazdasági unió.

¹² Fiziker Róbert: *Habsburg kontra Hitler. Legitimisták az Anschluss ellen az önálló Ausztriáért. Az osztrák legitimista mozgalom története, 1918-1945.* Budapest, Gondolat, 2010. 110-125, 145-158.

¹³ Bokor Péter és Hanák Gábor hosszú éveken át (1977–2005) több alkalommal is folytatásos interjút készítettek Habsburg Ottóval, amelynek kis szerkesztett részét televíziós adásban, illetve az *Isten akaratából* című filmben közreadták. A teljes, vágatlan interjúk eddig nem kerültek közlésre. A tanulmányban ezekből a nyers videóanyagokból idézek, megjelölve a pontos időpontot, ahonnan az adott témában elhangzott mondatok a felvételen hallhatók. – Országos Széchényi Könyvtár (a továbbiakban: OSZK), Történeti Interjúk Tára, Magyar Mozgóképkinccs Megismertetéséért (a továbbiakban: MMA), Habsburg Ottó Interjúk, 0254_15_HO_13_12_12_44. Pöcking, 1987. jún. 8., 00:00:02-től. Először Coudenhove-Kalergi gróf és Habsburg Ottó 1937-ben találkozott. Csonka: *i. m.* 320.

¹⁴ Otto von Habsburg: *Damals Begann Unsere Zukunft.* Wien-München, Herold, 1971, 60-92.

¹⁵ Stephan Baier – Éva Demmerle: *Habsburg Ottó élete.* Budapest, Európa, 2002. 130.

¹⁶ Uo. 140.

¹⁷ Fejérdy Gergely: Habsburg Ottó Európa-konceptiója (1952) – Ma is aktuális gondolatok Európáról. Habsburg Ottó Alapítvány 2022. 06. 21. <https://habsburgottoalapitvany.hu/habsburg-otto-europa-konceptioja/> Az egykori trónörökös konkrét megfogalmazását lásd.: Otto de Habsbourg: *Conception de l'Europe.* Paris, Comité International de la Défense de la Civilisation Chrétienne, 1952. 23-24.

Ifj. William Christian Bullitt-tal, az egykori párizsi amerikai nagykövettel való jó viszonyának köszönhetően Habsburg Ottó már 1940-ben találkozhatott az elnökkel Roosevelttel, aki a háború idején többször is fogadta. Az egykori trónörökös a Duna-medencei államok konföderációjának kérdését is felvetette találkozóin, még ha lobbitevékenysége középpontjában ezidőtájt leginkább Ausztria jövője állt.¹⁸ Rooseveltnél, aki szimpatizált Habsburg Ottóval, támogatta az egykori trónörökös elképzeléseit. A terveknek a Cordell Hull vezette washingtoni külügyminisztériumban is figyelmet szenteltek. A State Department-ben, 1942 februárjában kezdte meg működését az Advisory Committee on Post-War Foreign Policy (a Háború Utáni Külpolitika Tanácsadó Bizottsága). Ennek a testületnek több albizottsága is felállt, amelyek közül a politikai kérdésekkel foglalkozó (Subcommittee on Political Problems) Közép-Európa kérdését is tárgyalta. A bizottság a térség országaiból emigrációba kényszerülő közéleti személyiségek véleményét is kikérte, többek között Edvard Benešét és Habsburg Ottót is.¹⁹ Ekkor különösen népszerűek voltak (habár a koncepciók több ponton jelentősen eltértek) a Közép-Európát konföderációvá szervező tervek, amit egyébként Washington is támogatott amerikai érdeket is szem előtt tartva. Habsburg Ottó így kapott felkérést gondolatai kifejtésére,

nem csupán a bizottság számára, hanem a *Foreign Affairs* magazinak szakcikk írására is 1942 januárjában.²⁰ Tanulmányában hangsúlyozta, hogy egy konföderáció létrehozása megoldást biztosítana Közép-Európa problémáira, és mint ilyen, egy időben megreformált Osztrák–Magyar Monarchia életképes formációként létezhett volna 1914–1918 után is. A főherceg a korábbi birodalom etnikai sokszínűsége miatt támogatta a szupranacionális megoldást. Úgy látta ugyanis, hogy a nacionalizmus az utódállamokban nem bizonyult megoldásnak. Írásában Svájcot említette példaként, ahol a Helvét Konföderáció eltérő nemzetiségei egy működő államot tudhatnak a sajátjuknak. Habsburg Ottó elképzelését élesen támadták a kisantant országok emigráns körői épp úgy, mint a Károlyi Mihály gróf köré tömörülő magyar baloldali közéleti szereplők jelentős része.²¹ Az egykori trónörökös mindazonáltal még 1943-ban is bizonyos amerikai diplomáciai körökben, és különösen Rooseveltnél, meghallgatásra talált. Egy alaposabb memorandumot küldött 1943 áprilisában Georges F. Kennan, befolyásos amerikai diplomatának.²² Ebben a *Principal of the Danubian Policy* című tizenegyoldalas dokumentumban az 1942-ben kifejtett gondolatait fejlesztette tovább és jobban strukturálta.²³ Aláhúzta, hogy az egykori Osztrák–Magyar Monarchia területeinek konföderációba való szervezése Moszkva

nyugati terjeszkedésével szemben az egyetlen lehetséges védőgát. Az egykori trónörökös úgy vélte, Európa jövője szempontjából nagyobb probléma a Szovjetunió, mint a halálos sebet kapott Németország. Ebben az elemzésében arra is rámutatott, hogy melyek azok a konkrét területek, amelyek véleménye szerint a közép-európai térséghez tartoznak.²⁴ A Dunai-Konföderáció kérdésről többször is egyeztetett amerikai politikusokkal, és még 1943 októberében is tett egy kísérletet a moszkvai külügyminiszteri találkozó előtt, hogy ismételten felhívja az amerikai diplomácia figyelmét arra, hogy a legnagyobb veszélyt Európára a Szovjetunió jelenti, és ezzel szemben az orvosság a Dunai-konföderáció felállítása.²⁵ Figyelmeztetései és közép-európai tervei azonban ekkor már az amerikai külpolitikai vezetésnél süket fülekre találtak. Moszkva nyomására minden államszövetséggel számoló terv lekerült 1943 végére a washingtoni diplomácia napirendjéről. Bár Rooseveltnél a támogatói közé tartozott, Cordell Hull külügyminiszter nem szimpatizált Habsburg Ottó elképzeléseivel, végül az Egyesült Államok első embere is – dacára a személyes szimpátiának – elállt a közép-európai föderációk terveitől, és a Sztálin által jobb megoldásnak látott nemzetállamiság mellett foglalt állást.²⁶ 1944 tavaszától az egykori trónörökös világosan látta, hogy az Egyesült Államok nem akadályozza meg a szovjet

¹⁸ Fejérdy Gergely: Habsburg Ottó útlevélügyei (1919–1949). *Századok*, 2024/6, 1202–1204.

¹⁹ *Amerikai béketervek a háború utáni Magyarországról*. Szerk. Romsics Ignác. Gödöllő, Typovent, 1992. Lásd továbbá: Erneyi Katalin: Kelet-Közép-Európa jövőjéről szóló tervek a második világháború idején. In: *AXIS* 2025/1, 135–149.

²⁰ Ebben a számban egyébként nem csak Habsburg Ottó, hanem Edvard Beneš is bemutathatta elképzelését. Habsburg Ottó cikke: Otto of Austria: Danubian Reconstruction. *Foreign Affairs*, 1942/2, 243–252.

²¹ Miklós Dániel: Habsburg Ottó és az októbrista magyar emigráció. *Levéltári Közlemények*, 2024/1–2, 67–84.

²² HOAL-I-10-1046, George F. Kennan levele Habsburg Ottónak, 1943. május 29.

²³ HOAL-I-10-1046, „Principal of the Danubian Policy”, 1943.

²⁴ Ez az Osztrák–Magyar Monarchia 1914-ben meglévő összes területét magába foglalta. *Uo.*: 7.

²⁵ A States Department dél-kelet-európai osztálya vezetőjének, Cavendish Wells Cannonnak küldött levelében erről értekezik. HOAL-I-10-1046 Habsburg Ottó levele Cavendish Wells Cannonnak, 1943. október 3.

²⁶ *Amerikai béketervek... i. m.*, 21.

csapatok Duna-medencébe történő benyomulását, így csak abban reménykedett, hogy legálább Ausztria orosz megszállását meg lehet akadályozni. Ezt szem előtt tartva a második Quebec-i Konferencián, 1944 szeptemberében megpróbált Chruščillnél és Rooseveltnél is közben járni az osztrák függetlenségért, de ekkor már ő is a nemzetállami logika mentén érvelt, mert látva a katonai helyzetet, ezt az irányt gondolta reálisnak.

Mindeközben Habsburg Ottó aggodva látta, hogy a szovjet alakulatok nyugati előre nyomulása gyorsabb volt, mint a nyugati hatalmak franciaországi menetelése. 1945 februárjában a jaltai konferencián Sztálin olyan alkupozícióban volt, amellyel szemben a halálos beteg amerikai elnök nem tudott energikusan szembeszállni. Habsburg Ottó mindennek a tudatában volt, és megértette, hogy a Krím félszigeten született döntések Közép-Európát szovjet érdekszférába taszítják. Mindazonáltal úgy vélte, hogy a Sztálin által kierőszakolt nemzetközi helyzet alapvetően hosszú távon egyáltalán nem biztos, hogy Oroszországnak kedvez.²⁷ Az egykori trónörökös szerint ugyanis a jaltai konferencia Európa számára voltaképp nem csak értelmetlen szenvedést, hanem nagy lehetőséget is hordozott. Az Öreg Kontinens lakói ugyanis nem törődhetek bele abba a felosztásba, amely 1945-ben a Krím-félszigeten született, így ez a kényszer, paradox módon, jelentős életerőt, motivációt adott az európaiaknak a szorosabb együttműködésre. Később Habsburg Ottó ezt

a gondolatmenetet még azzal is megtoldotta, hogy a Kreml számára a legnagyobb csapás az volt, hogy a nyugati közös építkezés, amely jólétet teremtett, olyan ellenállhatatlan vonzerőt gyakorolt a jaltai megállapodások után a keleti blokkban élőkre, amellyel szemben Moszkva tehetetlen volt.²⁸ Az egykori trónörökös meg volt győződve arról, hogy a Szovjetunió „túlgőzte magát”, amely véleménye szerint közép és hosszú távon optimizmusra adott okot Közép-Európa sorsát illetően.

AZ ÁTMENETI SZOVJET HÓDOLTSÁGBÓL AZ EURÓPAI INTEGRÁCIÓ KERETEIN BELÜLI TERMÉSZETES DUNA-MEDENCEI VISSZARENDEZŐDÉSIG

Habsburg Ottó a második világháború után, a kezdetektől átmenetinek és természetellenesnek tartotta, hogy Közép-Európa és különösen a Duna-medence területén a Szovjetunió fennhatósága érvényesüljön. Előadásaiban és cikkeiben földrajzi és történelmi érvekkel próbálta alátámasztani optimizmusát. A legsötétebb hidegháborús években is kitarzott amellett, hogy geopolitika képtelenség a kelet blokk országainak hosszú távú orosz gyarmati sorban való sínylődése. 1950-ben, Mainzban tartott *Mi is Európa?* című előadásában azt húzta alá, hogy több szempontot is fegyelembe véve Oroszország, és így a Szovjetunió sem része az Öreg Kontinensnek, mert a történelem során inkább Ázsia formálta.²⁹ Véleménye szerint ez a keleti birodalom szervesen nem kapcsolódik Európához, így

az általa elfoglalt, tradicionális határain túl eső országokat nem fogja tudni integrálni. Habsburg Ottó arra is figyelmeztetett, hogy a vasfüggöny lehullása ellenére egységes Európában kell gondolkodni, mert a Nyugat a szovjet érdekszférába került országok nélkül hosszú távon életképtelen. Feljebb már idézett, 1952 januárjában Párizsban tartott, Európáról szóló beszédében külön is hangsúlyozta ezt a gondolatmenetet, és többek között kijelentette, „hogy a nyugat-európai építkezés nem lehet öncélú, és csak akkor teljesezhet ki, ha felkészül az „igazi” európai egységre, azaz a kelet-közép-európai térség hosszú távú integrációjára. Úgy vélte, hogy a nyugati civilizáció nem nyugodhat bele a hidegháborús status quo fenntartásába, mert az akár Európa megszűnéséhez is vezethet.³⁰ Habsburg Ottó úgy látta, hogy a Nyugatnak fel kell tudnia áldozni a kényelmét is, hogy megőrizhető legyen az európai civilizáció.

Az egykori trónörökös arra is figyelmeztetett, hogy nem csak a jaltai rendszer okoz természetellenes helyzetet, hanem az első és a második világháború alatt kialakult nemzetközi rend is felülvizsgálatra szorul. Ennek kapcsán külön kitért Kelet-Közép-Európa, azon belül is a Duna-medence térségére is. Ez utóbbit továbbra is az Osztrák-Magyar Monarchia egykori területeként értette. Hangsúlyozta, hogy míg a Szovjetunió, mint minden birodalom, az „oszd meg és uralkodj” elvet vallja, és ennek szellemében szigorúan megtiltja szatellitállamainak az egymás közötti többoldalú megállapodásokat,

²⁷ Fejérdy Gergely: Halva született világrend. Habsburg Ottó Alapítvány, 2025. február 11. https://habsburgottoalapitvany.hu/halva-szuletett-vilagrend/#_ftn5

²⁸ Habsbourg, Otto de: Perspectives européennes dans la politique mondiale. In: Gaupp-Beghausen, Georg von: 20 années C.E.D.I. Madrid, Nacional, 1971, 643.

²⁹ HOAL-I-4-b, „Was ist Europa 1950?”, Habsburg Ottó előadása Mainzban 1950.

³⁰ Otto de Habsbourg: i. m. 1952.

addig e térség igazi jövője az egységesülésre való törekvés lenne. Ez biztosítaná ugyanis az egyensúlyt és a tartós békét az Öreg Kontinens számára. Habsburg Ottó véleménye szerint ez csak úgy valósulhat meg, ha a Közép-Európát alkotó kis államokat regionális föderációban egyesítik. Ez a Duna-medencében a közös kultúra, a közös vallás, a közös történelem és az ebből fakadó közös hagyományok miatt különösen kézenfekvő lenne, ráadásul olyan súlyt biztosítana a régiónak, amely révén Európa nagy országaival szemben is egyenrangú partnerré válhatna.³¹ Habsburg Ottó nemcsak Közép-Európa Franciaországgal és Németországgal való kapcsolata szempontjából tartotta fontosnak ezt a helyi szintű föderációt, hanem azért is, mert meggyőződése volt, hogy ennek egyfajta stabilizációs és védelmi szerepe is van az egész Kontinens számára.³² Itt egyébként ismét külön szerepet szánt Ausztriának. Úgy vélte, hogy ennek az országnak egyfajta híd szerepet kell ellátnia a német és a közép-európai népek között.³³

Habsburg Ottó úgy látta, hogy Sztálin halát követően Moszkva figyelme fokozatosan az európai világon kívül álló területekre koncentrált, különösen az ázsiai események kötötték le figyelmét, ami miatt a keleti blokk országai nagyobb mozgástérre tettek szert.³⁴ Véleménye szerint

ez is közrejátszott az 1956-os lengyel-magyar eseményekben. Habsburg Ottó számára a magyar forradalom azt a hitet erősítette, hogy a közép-európai szovjet befolyás nem lesz örök érvényű, mert a felkeléssel halálos sebet kapott a kommunizmus.³⁵ Az egykori trónörökös őszintén reménykedett, hogy a régió felszabadulása már a közeli jövőben megvalósulhat. Ennek fényében továbbra is óva intett attól, hogy az európai hatalmak a térség majdani szabaddá válását követően automatikusan követeljék az első világháború után kialakult status quo visszaállítását. Javasolta, hogy az érintettek bizzák az új határok megállapítását a Duna-medencében. Ezt annál is inkább fontosnak tartotta, mert úgy vélte, a térség csak belső békéjének és egyensúlyának visszaszerzése esetén tudja hivatását megőrizni, amely többek között a védelem biztosítása az orosz expanzióval szemben. Habsburg Ottó szerint a Nyugat a Kárpátok bércein tudja megőrizni vagy elveszíteni a szabadságát, így a tét nagy.³⁶ Később fontosabb gondolatait összegző könyvében ismételten hangsúlyozta: „A Duna térsége szó szerint Európa erődítménye. A Kárpátok és az Alpok nagyrészt uralják a hagyományos betörési útvonalakat. Aki Erdélyt birtokolja, képes megakadályozni a betörést a Balkánra, a Boszporuszhoz és a Dardanellákhoz.”³⁷

Habsburg Ottó az 1960-as és az 1970-es években, a témában megjelent cikkeiben mindenekelőtt Nyugat-Európa megerősítésének fontosságát hangsúlyozta, mert véleménye szerint sem az Egyesült Államok, sem pedig a Szovjetunió nem érdekelt a jaltai rendszer felbontásában, így a keleti blokk országainak felszabadításában. Az egykori trónörökös úgy értékelte, hogy Moszkva Kína megerősödésével egyre inkább arra törekszik, hogy garanciákat kaphasson Washingtontól, kelet-közép európai befolyásának megőrzésére, és úgy látta, hogy részben az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet és a helsinki zárónyilatkozat is ezt a cél szolgálta.³⁸ Ezzel párhuzamosan Habsburg Ottó már 1962-ben a Duna-medence országainak közelgő felszabadulását prognosztizálta.³⁹ 1979-től húsz éven át, mint Európai Parlamenti képviselő aktívan foglalkozott Közép-Európával: azon túl, hogy 1979 és 1999 között folyamatosan a testület politikai ügyekkel foglalkozó bizottságának a tagja volt, amely számos Közép-Európával kapcsolatos kérdést is tárgyalt, 1987 és 1989 között az ún. kelet-európai országokkal fenntartott kapcsolatokért felelős küldöttség helyettes vezetője, 1989 és 1999 között pedig a Magyarországgal foglalkozó delegáció vezetője volt.⁴⁰ Habsburg Ottó a közép- és kelet-európai nemzetek ügyét visszahelyezte az európai politika

³¹ Habsburg Ottó Bonnban 1952 októberében elmondott beszéde. HOAL-I-4-b „Der Donaumaum in Europeascher Sicht.” Bonn, 14 Oktober 1952. 1-16.

³² Habsburg Ottó szudéta német közösség előtt elmondott beszéde. HOAL-I-4-b „Dis Europaeische aufgabe des Donaumaumes.” 1952. 1-9.

³³ HOAL-I-4-b „Der Donaumaum in Europeascher Sicht.” Bonn, 14 Oktober 1952. 11.

³⁴ Habsburg Ottó: Európai kiegyezés? De Gaulle és Kelet-Európa. *Új Európa*, 1965/4. 5-7.

³⁵ Habsburg Ottó: Változások a világban. *Új Európa*, 1967/3. 7.

³⁶ HOAL-I-4-b „Bassin danubien et securité europeenne.” Escuela Diplomatica, Madrid, 23 November 1956.

³⁷ Otto Habsburg: *Damals...*, 80.

³⁸ Habsburg Ottó: Az európai biztonsági konferencia. *Új Európa*, 1974/5. 7-8.

³⁹ Habsburg Ottó: Európa nagyhatalmi szerepe. In: *Új Európa*, 1962/2. 5-8.

⁴⁰ Lásd az Európai Parlament honlapján Habsburg Ottó funkcióit ismertető lapot: https://www.europarl.europa.eu/meps/en/1265/OTTO_VON+HABSBURG/history/4#detailedcardmep

színpadára,⁴¹ sőt részben az ő javaslatára egy üres széket is felállítottak az ülésteremben, mutatva, hogy az európai, ám önrendelkezési jogukat ideiglenesen gyakorolni nem képes nemzeteket is várják tagként a testületbe.⁴² Az egykori trónörökös nem annyira az aggasztotta, hogy Közép-Európa csak lassan tud kiszabadulni a Szovjetunió fogságából – meg volt ugyanis győződve, hogy ez meg fog valósulni a közeljövőben –, hanem hogy Nyugat-Európa nem ismeri a vasfüggöny által leválasztott keleti országokat, illetve félti jólétét és ezért nem lesz képes megfelelő módon visszafogadni azokat.⁴³

A 77 éves Habsburg Ottó 1989-ben rendkívül nagy lelkesedéssel fogadta a keleti-blokk összeomlását. Ő maga is sokat tett ezért, többek között a soproni piknik megszervezésével. Figyelmeztetett azonban, hogy a kommunizmus bukása nem jelenti az orosz imperializmus megszűnését.⁴⁴ Ezt szem előtt tartva képviselőként és magánemberként is folyamatosan sürgette az egykori keleti blokk országainak európai integrációját és felvételét a NATO tagok közé.⁴⁵ Úgy vélte, ahogy azt már korábban számtalan helyen kifejtette, hogy az Öreg Kontinens biztonsága, békéje és prosperitása csak akkor garantált, ha a lehető leghamarabb a nyugati rendszer egyenrangú részévé válhatnak az elszakított országok is. Habsburg Ottó mindemellett az Európai Unió keretei között megvalósulni látta annak a lehetőségét, hogy az egykori Osztrák-Magyar

Monarchia országai közötti kapcsolat szorosabbá válik, és így újra egyesülhet, ami összetartozik. Hangsúlyozta ugyanakkor, hogy nem az egykori birodalom, hanem az Öreg Kontinens stabilitásának helyreállítása a célja.⁴⁶ A 2011-ben elhunyt egykori trónörökös, jóllehet megélhetette Közép-Európa számos országának nyugati integrációját, a Duna-medencei államok együttműködésének mértékét nem tartotta elegendőnek, és mindvégig ennek elmélyítésére bátorította a térség országainak vezetőit.

ÖSSZEGZŐ GONDOLATOK

Habsburg Ottó a családi hagyományt szem előtt tartva, széleskörű történelmi és geopolitikai ismereteire támaszkodva a 20. század változó koordináta-rendszerében egy szilárd, megingathatatlan Közép-Európa-képpel rendelkezett. Meggyőződése volt, hogy az egykori Osztrák-Magyar Monarchia sokszínűsége ellenére egy egységet alkotott, amelynek feldarabolása Európa egyensúlyát és biztonságát is veszélyezteti. Úgy látta, hogy a német, majd orosz expanzió azért valósulhatott meg ebben a régióban, mert egymással szembenálló, sokszor a történelmi logikától teljesen elrugaszkodó államhatárokkal bíró országok jöhetnek létre az egykori Habsburg Birodalom területén. A hidegháború idején a kezdetektől vallotta, hogy Közép-Európa szovjet megszállása természetellenes állapot, így ennek megszűnése elkerülhetetlen. Ezt az 1956-os magyarországi, majd 1968-as

csehszlovákiai események, illetve 1989-ben a kommunista rendszerek bukása is igazolta. Habsburg Ottó ugyanakkor az európai integráció keretei között, a szubsidiaritást szem előtt tartva, látta azt az eszközt, amely az egykori birodalmi területeket, a Duna-medence népeit olyan egységbe kövacsolhatja, amely helyreállítja a térség integritását. 1989 után a határok módosítására ugyan nem látott esélyt, viszont az egykori Osztrák-Magyar Monarchia országainak Európai Unión belüli szorosabb együttműködésére igen. Élete végéig hitt abban, hogy az általa Duna-medenceként emlegetett Közép-Európa igenis egy különleges egységet alkot az Öreg Kontinens régiói között, amelyet meg kell őrizni és erősíteni kell. Erre nem öncélú, hanem Európa jövője szempontjából is meghatározó jelentőségű feladatként tekintett egész életében.

⁴¹ Lásd pl.: Alie Sierp: *European Parliament, Democratic Change in Central and Eastern Europe 1989-90: The European Parliament and the end of the Cold War*. Luxemburg, 2015.

⁴² HOAL-I-3-b-Europaberichte, 1980. július 1., 3.

⁴³ Otto von Habsburg: *Die paneuropäische Idee: Eine Vision wird Wirklichkeit*. Wien-München, Amalthea, 1999. 124-132.

⁴⁴ Otto von Habsburg – George Urban: A tale of two empires. In: Chatham House, Royal Institute of International Affairs, *The World Today*, Vol. 46, No. 5 (May, 1990), 94-101.

⁴⁵ Habsburg Ottó: Az Atlanti Szervezet bővítése. *Magyar Hírlap*, 1997. 05. 10. 3.

⁴⁶ Otto de Habsbourg: *Naissance d'un continent. Une histoire de l'Europe dite à Guy de Chambure*. Paris, Grasset, 1975. 159.